

А.В. Пасічник к.ю.н., доценти кафедри кримінально правових дисциплін
Державного вищого навчального закладу Українська академія банківської
справи НБУ

ПРАВОВА ПРИРОДА РЕЄСТРАЦІЇ ТА ЛІЦЕНЗУВАННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ПРАВА

У статті досліджується природа державної реєстрації та ліцензування юридичних осіб приватного права. На підставі аналізу норм, що регулюють реєстрацію новостворених суб'єктів права, наводиться висновок, що сутність реєстрації полягає у перевірці реєстратором здатності юридичної особи формувати та самостійно реалізовувати власну волю. Природа ж ліцензування визначається як діяльність компетентних органів щодо встановлення на підставі визначених законодавством юридичних фактів рівня розвитку волі суб'єкта права.

Ключові слова: державна реєстрація, ліцензування, адміністративна дієздатність.

Державна реєстрація та ліцензування – одні з найбільш поширених адміністративно-правових процедур. Однак незважаючи на їх часте застосування, у науці адміністративного права не існує єдиного підходу щодо розуміння сутності цих інститутів. Хоча з'ясування природи реєстрації та ліцензування має неабияке значення. Чітке усвідомлення сутності вказаних явищ дозволить значно підвищити якість адміністративно-правового регулювання у сферах реєстрації, ліцензування та дозвільних процедур взагалі.

Проте для чіткого розуміння природи ліцензування необхідно спочатку з'ясувати сутність процедури, що завжди передує ліцензуванню – державної реєстрації.

Загальновідомо, що у момент державної реєстрації юридичної особи виникає певний обсяг адміністративної правосуб'єктності. Юридична особа отримує адміністративну правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Представники науки цивільного права стверджують, що ознаками, які уможливають створення юридичної особи, є організаційна єдність та автономність. Під автономністю розуміють здатність особи самостійно приймати рішення, відносну свободу волі суб'єкта права.

У порівнянні із автономністю, організаційна єдність відіграє первинну роль у справі визнання колективного суб'єкта права юридичною особою. Ця ознака дозволяє зробити висновок про здатність соціального утворення сформувати і реалізувати власну волю. Її важливість і багатогранність обумовлюють наявність різних визначень вказаної категорії.

Так, С. Н. Братусь вважає, що організаційна єдність забезпечує діяльність колективного утворення як єдиного цілого. Ця ознака виражається або в статуті (положенні), або у законі, що визначає порядок діяльності юридичних осіб відповідного роду чи виду [1, с. 91].

О. С. Іоффе зазначає, що завдяки організаційній ознаці всередині організації складається така система відносин, завдяки якій вона стає єдиним цілим, очолювана відповідним одноособовим чи колегіальним органом [2**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 130].

Системою суттєвих взаємозв'язків усіх структурних підрозділів організації між собою, котрі підпорядковані їх керуючому органу, розуміє організаційну єдність О. С. Красавчиков [3, с. 132].

Узагальнити названі підходи спробувала Т. Блащук. Під організаційною єдністю вона розуміє надані законом юридичні можливості у межах встановлених організаційно-правових форм існування юридичної особи визначати та встановлювати систему внутрішніх зв'язків елементів, що складають її конструкцію, з метою забезпечення їх єдності і можливості організації виступати як суб'єкт цивільних відносин. Окремо автор вказує, що організаційна єдність слугує способом формування волі юридичної особи

і її вираження [4**Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 44]. З наведеною думкою цілком можна погодитись, зауваживши, що організаційна єдність, у першу чергу, є засобом, а не способом формування волі особи.

Однак для нашого дослідження це питання не має принципового характеру, тому обмежимося лише висновком про обов'язковість ознак організаційної єдності та автономності для будь-якої юридичної особи – суб'єкта адміністративного права.

Відповідно до ст. 24 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» для проведення державної реєстрації юридичної особи засновник (засновники) або уповноважена ними особа повинні особисто подати державному реєстратору (надіслати рекомендованим листом з описом вкладення) такі документи: заповнену реєстраційну картку на проведення державної реєстрації юридичної особи; примірник оригіналу або нотаріально засвідчену копію рішення засновників або уповноваженого ними органу про створення юридичної особи у випадках, передбачених законом; два примірники установчих документів тощо.

Згідно з ч. 2 ст. 87 Цивільного кодексу України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут. У ч. 1 ст. 88 Цивільного кодексу зазначається, що у статуті товариства вказуються найменування юридичної особи, органи управління товариством, їх компетенція, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього.

Наказом Міністерства юстиції України від 14.10.2011 № 3178/5 «Про затвердження форм реєстраційних карток» затверджено Форму № 1 – «Реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи, утвореної шляхом заснування нової юридичної особи». Картка передбачає подання державному реєстратору зокрема і відомостей щодо керівника товариства та осіб, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, а також відомості про засновників.

Таким чином, здійснюючи реєстрацію новоствореної юридичної особи, державний реєстратор, як мінімум, має перевірити наявність: рішення засновників про створення юридичної особи та їх здатність приймати таке рішення; власного оригінального найменування нового суб'єкта права; системи органів управління та їх повноважень (аналіз котрих дозволяє зробити висновок про автономність чи залежність особи, а також відповідність структури органів передбаченій законодавством організаційно-правовій формі); передбаченої установчими документами процедури прийняття рішень органами управління; призначеної засновниками конкретної фізичної особи (осіб), яка має право діяти від імені юридичної особи – керівника (керівництва), а також фізичних осіб – членів інших органів товариства.

Виходячи із вищенаведеного огляду ознак організаційної єдності та автономності юридичної особи, перевірка державним реєстратором вказаних відомостей якраз і дозволяє встановити їх (ознак) притаманність майбутній юридичній особі, а відтак і прийняти рішення про можливість її державної реєстрації і набуття правоздатності (зокрема і адміністративної).

Однак встановлення вказаних ознак дозволяє зробити ще один висновок – особа може бути дієздатною та деліктоздатною.

Наявність системи органів управління та їх повноважень, процедури прийняття ними рішень, а також призначення відповідних службових осіб юридичної особи дозволяє сформулювати і реалізувати волю колективного суб'єкта права. А як відомо, здатність усвідомлено вчиняти вольові діяння є основною підставою для набуття дієздатності. Іншою підставою є відповідний юридичний факт, з яким законодавство пов'язує визнання з боку держави можливості набуття дієздатності. Таким фактом є державна реєстрація. Звичайно, разом із дієздатністю юридична особа набуває її невід'ємного сателіта – деліктоздатність.

Таким чином, державний реєстратор, перевіряючи вищезазначені ознаки юридичної особи, встановлює наявність чи відсутність здатності

формувати та реалізовувати волю особи. Встановивши всі необхідні формальні ознаки такої здатності, службова особа вчиняє юридичний факт у вигляді державної реєстрації, наслідком якого (разом із іншими юридичними фактами цивільно-правового характеру) є набуття колективним суб'єктом правосуб'єктності юридичної особи певного виду, зокрема й адміністративної.

Отримавши статус юридичної особи, суб'єкт права набуває загальну адміністративну правоздатність, яка є рівною за своїм обсягом щодо всіх видів юридичних осіб приватного права. А отримана внаслідок державної реєстрації адміністративна дієздатність одразу дозволяє перетворювати елементи загальної адміністративної правоздатності у конкретні складові адміністративно-правового статусу та користуватись останнім.

Проте після державної реєстрації юридична особа все ще не здатна набувати та реалізовувати доволі велику кількість передбачених законодавством об'єктивних адміністративних прав та обов'язків.

Яскравим прикладом такої ситуації є передбачена законодавством процедура державної реєстрації та ліцензування комерційних банків. Так, відповідно до статей 17, 18 Закону України «Про банки та банківську діяльність», банк набуває статусу юридичної особи з моменту його державної реєстрації. Однак при цьому фінансова установа не здатна вчинити жодної банківської операції до отримання банківської ліцензії. Звичайно, протягом часу від державної реєстрації і до моменту отримання банківської ліцензії банк позбавлений можливості набуття і багатьох адміністративних прав та обов'язків, передбачених банківським законодавством. Зокрема, банківська установа не має можливості звернутись до Національного банку України з приводу отримання письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями, емісію власних цінних паперів, інкасацію коштів тощо.

Отже, складається ситуація, за якої юридична особа набула адміністративну правосуб'єктність, здатна скористатись обумовленими

загальною адміністративною правоздатністю правовими можливостями, проте окремі адміністративні права та обов'язки набути не в змозі.

Спробуємо здійснити аналіз наведеної конструкції.

Закон України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" надає таке визначення ліцензії – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов. Ліцензійні умови визначаються як установлені з урахуванням вимог законів вичерпний перелік організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. А відповідно до ст. 8 вказаного закону ліцензійні умови викладаються у вигляді окремого нормативного акта.

Зміст таких актів зводиться до встановлення організаційних, кадрових, майнових та інших вимог до осіб, які бажають отримати ліцензію.

П. М. Пальчук на цій підставі робить висновок, що підтвердження кваліфікації працівників суб'єкта господарювання, його матеріально-технічних та економічних можливостей є обов'язковими ознаками ліцензування [5, с. 85]. А російській науковець І. В. Єршова взагалі розуміє під ліцензуванням вид державного контролю, що спрямований на забезпечення захисту прав, законних інтересів, моральності та здоров'я громадян, оборони країни і безпеки держави [6, с. 63].

Не суперечить такій позиції науковців і законодавство. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» одним із принципів ліцензування є захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави.

Саме тому ліцензійні умови здійснення господарської діяльності з, наприклад, медичної практики передбачають, що медичні заклади мають

бути забезпечені необхідними приміщеннями, медичним обладнанням належної якості та кількості, кваліфікованими працівниками, медикаментами тощо. Такі вимоги ставляться виключно з метою зведення до мінімуму можливості заподіяння ними шкоди пацієнту.

Аналогічно, від, наприклад, кредитних спілок вимагають наявності кваліфікованого персоналу, спеціально обладнаних приміщень та сховищ, належного обліку та документування всіх операцій також виключно з метою унеможливити порушення ними прав та інтересів клієнтів.

Таким чином, ліцензування спрямоване на забезпечення прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави. І як правильно, в аспекті особливостей сучасного правозастосування, зазначають О. Крупчан та В. Перепелюк, суб'єкт господарювання має довести спроможність здійснювати ліцензійний вид діяльності [7, с. 53].

Проте, чи є наведений висновок абсолютно вірним? Чи дійсно всі юридичні особи мають доводити свою відповідність певним вимогам, а органи влади бачити в них лише потенційних порушників?

Якщо керівник тієї ж медичної установи з відповідальністю ставиться до надання послуг населенню, розуміє важливість та ризикованість його діяльності, намагається залучити якомога більше клієнтів та сформувати позитивну репутацію, то невже він буде нехтувати вищенаведеними правилами? Напевно, таке підприємство виконало б всі ліцензійні умови навіть якщо б не було необхідності отримувати ліцензію, лише заради надання якісних послуг, забезпечення найвищого рівня обслуговування.

Звичайно, в обставинах сьогодення такі припущення видаються фантастичними. Однак за умови якісної зміни праворозуміння та правозастосовної практики, реалізації моделі соціально-відповідального бізнесу, набуття реальної цінності принципами верховенства права, гуманності, тощо вищенаведені припущення можуть стати реальністю.

У такому разі керівництво підприємств і без контрольної функції держави самостійно буде забезпечувати реалізацію тих цілей, які зараз

покладаються на інститут ліцензування. І здійснюватиме це внаслідок власного переконання і усвідомлення характеру і наслідків своєї діяльності.

Як відомо, соціальна складова дієздатності полягає у здатності особи усвідомлювати соціально-правові характер, значення та наслідки своїх дій і вільно керувати ними, тобто у здійсненні вольової діяльності. Отже, самостійне виконання ліцензійних умов внаслідок власного переконання, професіоналізму та належного рівня правосвідомості фізичних осіб, котрі формують волевиявлення особи юридичної, свідчить про існування певного рівня розвитку волі колективного суб'єкта права.

З теорії права ми знаємо, що механізм набуття дієздатності фізичними особами полягає у встановленні узагальненого юридичного факту, з яким законодавець пов'язав набуття особою волі – досягнення відповідного віку. Причому не завжди особа, яка з точки зору права набула дієздатність, є такою насправді.

Аналогічну методику застосовує право і стосовно юридичних осіб. Для встановлення належного рівня волі здійснюється оцінка певних формальних ознак. Вони відіграють роль юридичного факту, який призводить до визнання за суб'єктом дієздатності. Наприклад, таким юридичним фактом є державна реєстрація, а вона, у свою чергу, може бути проведена у разі встановлення реєстратором ознак організаційної єдності та автономності майбутньої юридичної особи, які також є юридичними фактами.

Сучасні умови правозастосування та рівень правової культури змушують законодавця апріорі вбачати відсутність належного рівня волі юридичних осіб, які бажають здійснювати діяльність, що підлягає ліцензуванню. Самі ж підприємства мають довести свою здатність відповідально та якісно здійснювати таку діяльність. За таких умов (за аналогією із віком фізичних осіб) має існувати перелік формальних ознак, які б дозволили уповноваженим органам держави переконатись у належному рівні волі юридичної особи. Притаманність таких ознак конкретній юридичній особі слугує юридичним фактом, з яким законодавство пов'язує

можливість отримання дозволу на здійснення певного виду господарської діяльності (безперечно, вимагається наявність й інших юридичних фактів, наприклад, звернення із відповідною заявою, надання ліцензії тощо). Такими ознаками, звичайно, є вимоги, які містяться у відповідних ліцензійних умовах.

Вважаємо, сучасна нормотворча практика та окремі наукові пошуки у сфері ліцензування підтверджують правильність запропонованої концепції.

По-перше, законодавець останнім часом здійснює рух у напрямку зменшення видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. Останніми прикладами такої політики є прийняття законів України «Про внесення змін до деяких законів України щодо спрощення умов ведення бізнесу в Україні» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності», якими було виведено з режиму ліцензування кілька видів господарської діяльності. Вважаємо, що однією із причин таких дій законодавця є зростання правової культури суб'єктів господарювання, рівня їх волі. Відтак зникає необхідність у встановленні формальних ознак здатності якісно провадити відповідну діяльність.

По-друге, поступово зменшується рівень державного контролю та обсяг вимог, що висуваються до юридичних осіб у сфері дозвільної діяльності, а також значно спрощуються процедури отримання певного дозволу. Яскравим прикладом такої тенденції є запровадження шляхом внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» принципу мовчазної згоди. Звичайно, такі кроки законодавця обумовлюються, зокрема, і відповідальними діями суб'єктів господарювання.

По-третє, О. Крупчан та В. Перепелюк запропонували «легалізувати» суб'єктів господарювання, які здійснюють ліцензійний вид підприємницької діяльності без необхідного дозволу. Для цього такі особи мають звернутись із відповідною заявою щодо отримання ліцензії. Автори вказують, що у разі,

якщо на момент отримання ліцензії такі суб'єкти не будуть відповідати ліцензійним умовам, до них слід застосувати фінансові санкції на загальних підставах. У разі ж відповідності вимогам законодавства – особи від відповідальності звільнюються, і надалі продовжують здійснювати підприємницьку діяльність на підставі отриманої ліцензії [7, с. 54]. Отже, знову береться до уваги рівень розвитку волі суб'єктів господарювання. Пропонується гуманно ставитись до підприємців, які самостійно усвідомили необхідність отримання ліцензії і легалізації своєї діяльності.

Таким чином, отримання ліцензії свідчить про визнання з боку держави наявності певного рівня розвитку волі юридичної особи і, як наслідок, розширення обсягу її адміністративної дієздатності. Суб'єкт набуває можливість перетворити отримані під час державної реєстрації окремі елементи адміністративної правоздатності у складові адміністративно-правового статусу і повноцінно володіти останнім.

Однак необхідно зауважити, що наведене правило має кілька виключень.

Зокрема, відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», ліцензування експорту товарів запроваджується в Україні в разі:

- значного порушення рівноваги щодо певних товарів на внутрішньому ринку, що мають вагомe значення для життєдіяльності в Україні, особливо сільськогосподарської продукції, продуктів рибальства, продукції харчової промисловості та промислових товарів широкого вжитку першої необхідності або інших товарів;

- необхідності забезпечення захисту життя, здоров'я людини, тварин або рослин, навколишнього природного середовища, громадської моралі, національного багатства художнього, історичного чи археологічного значення або захисту прав інтелектуальної власності, а також відповідно до вимог державної безпеки;

- експорту золота та срібла, крім банківських металів;

- необхідності забезпечення захисту патентів, торгових марок та авторських прав;

- необхідності забезпечення виконання міжнародних договорів України.

Схожі підстави передбачені і для ліцензування імпорту товарів.

Отже, лише здійснення ліцензування з метою забезпечення захисту життя, здоров'я людини, тварин або рослин, навколишнього природного середовища, громадської моралі, національного багатства художнього, історичного чи археологічного значення, а також відповідно до вимог державної безпеки має зміст, аналогічний до суті ліцензування, передбаченого Законом України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». В решті випадків метою ліцензування є здійснення нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, яке, звичайно, жодного зв'язку із дієздатністю особи не має.

Н. Кобецька на підставі аналізу підстав та мети надання ліцензій у сфері природноресурсного користування також доходить висновку, що дозволи у вказаних сферах суспільних відносин лише засвідчують передачу права на здійснення певного виду підприємницької діяльності. Ані контролю, ані перевірки здатності до усвідомленої, вольової діяльності при цьому не здійснюється [8, с. 30–33].

Таким чином, здійснення державної реєстрації юридичної особи засвідчує, що компетентний орган на підставі нормативно передбачених юридичних фактів встановив наявність ознак організаційної єдності і автономності. Тобто визначив, що такий суб'єкт права здатен самостійно формувати і реалізовувати власну волю, бути самостійним суб'єктом правовідносин, мати правосуб'єктність.

А отримання ліцензії, у переважній більшості випадків, означає, що компетентний орган влади на підставі передбачених законодавством формальних ознак встановив такий рівень розвитку волі юридичної особи, який забезпечить правомірне використання нею свого правового статусу.

Тобто визнає за суб'єктом права додатковий рівень адміністративної дієздатності. Остання ж забезпечує реальну можливість вступати у ширше коло правовідносин.

В статье исследуется природа государственной регистрации и лицензирования юридических лиц частного права. На основании анализа норм, регулирующих регистрацию вновь созданных субъектов права, сделан вывод, что сущность регистрации заключается в проверке регистратором способности юридического лица формировать и самостоятельно реализовывать свою волю. Природа же лицензирования определяется как деятельность компетентных органов по установлению на основании определенных законодательством юридических фактов уровня развития воли субъекта права.

Summary

This article analyses the legal nature of state registration and licensing of private law legal entities. The author determines that during a state registration of a legal entity a registrar establishes its ability to generate and realize its own will. And the licensing means a proof of sufficient level of legal entity will and submitting on this basis to it an additional content of administrative capacity.

Summary

This article analyses the legal nature of state registration and licensing of private law legal entities.

The author has researched the laws, governing the state registration of legal entities. Based on this analysis, it was established that the state registrar determines the affiliation of following characteristics for a future entity: organizational unity and autonomy. They are set on the basis of the statute, the decision of its establishment, the presence of governing bodies, and so on. These two features indicate that the person has the ability to create and implement their own will. And

the presence of the will determines the administrative capacity. Therefore, the state registrar when registering a legal entity establishes its ability to generate and realize their own will.

However, after the state registration a person is still unable to realize many rights. To receive them, it has to pass the licensing process. During the licensing state bodies determines that the person meets the personnel, property, organizational requirements. These requirements are specified by law.

It is established in order to protect other entities from illegal activity. On the basis of such characteristics the authority shall establish a sufficient level of the entities will. Makes sure that the entity will not violate the rights of other subjects of relationships, and its will will be directed only to legal activity. Thus the licensing means a proof of sufficient level of legal entity will and submitting on this basis to it an additional content of administrative capacity. The latter will provide a real opportunity to engage in a wider range of relationships.

Список використаної літератури:

1. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : ГИЮЛ, 1950. – 156 с.
2. Иоффе О. С. Советское гражданское право : курс лекций. Ч. 1 / О. С. Иоффе. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1958. – 511 с.
3. Советское гражданское право : в 2 т. / под ред. О. А. Красавчикова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 1985. – Т. 1. – 544 с.
4. Блащук Т. Організаційна єдність як ознака юридичної особи / Т. Блащук // Підприємництво господарство і право. – 2005. – № 10. – С. 41–44.
5. Пальчук П. М. Проблеми визначення поняття "ліцензія" на здійснення господарської діяльності / П. М. Пальчук // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 83–86.
6. Ершова И. В. Предпринимательское право : учеб. / И. В. Ершова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИД «Юриспруденция», 2006. – 560 с.

7. Крупчан О. Напрями удосконалення процедури видачі ліцензії на здійснення певного виду господарської діяльності / О. Крупчан, В. Перепелюк // Юридична Україна. – 2008. – № 5. – С. 49–59.

8. Кобецька Н. Співвідношення ліцензування господарської діяльності та природноресурсового ліцензування / Н. Кобецька // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С. 30–33.

Пасічник А.В. Правова природа реєстрації та ліцензування юридичних осіб приватного права / А.В. Пасічник // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 2. – С. 50 – 55.